ISSN 2335-2019, e-ISSN 2335-2027
DARNIOJI DAUGIAKALBYSTĖ /
SUSTAINABLE MULTILINGUALISM. *2*/2013
http://dx.doi.org/10.7220/2335-2027.2.3

Greta LEMANAITĖ-DEPRATI
Jogailaičių universitetas

LIETUVIŲ KALBOS DĖSTYMO JOGAILAIČIŲ UNIVERSITETE ISTORIJA IR DABARTIS

Santrauka. Straipsnio tikslas – trumpai apžvelgti lietuvių kalbos dėstymo Jogailaičių universitete istoriją ir aptarti dabartinę lietuvių kalbos dėstymo šiame universitete metodiką bei problemas. Nors lietuvių kalba čia dėstoma jau visą šimtmetį, iki šiol nepasirodė nė viena publikacija, kurioje būtų plačiau aptariama lietuvių kalbos dėstymo Krokuvoje raida, niekur nebuvo pasigilinta į dabartinę lietuvių kalbos dėstymo padėtį. Šiuo straipsniu siekiama pažymėti, be abejo, reikšmingą ir gražų jubiliejų, paminėti žmones, kurių pastangomis lietuvių kalba visą minimą laikotarpį gyvavo Jogailaičių universitete. Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Jogailaičių universitetas – bene vienintelė Lenkijos aukštoji mokykla, kurioje lietuvių kalba dėstoma be didesnių pertraukų jau 100 metų. Žvelgiant į praeitį, į ilgą istoriją, jokiu būdu negalima tvirtinti, kad tai buvo lengvas laikotarpis. Sudėtinga politinė padėtis, įtempti, ypač XX a. pradžioje, Lenkijos ir Lietuvos tarpusavio santykiai – ne vieninteliai trukdžiai, dėl kurių buvo sunku išsaugoti lietuvių kalbos kursą Krokuvoje esančiame Jogailaičių universitete. Tai viena iš daugelio priežasčių, dėl kurių šiame straipsnyje ypatingas dėmesys kreipiamas į asmenis, kurie visą šį laikotarpį dėstė lietuvių kalba, taip pat į tuos asmenis, dažniausiai universiteto profesorius, kurių pastangomis lietuvių kalba universitete buvo puoselėjama ir, nepaisant nepalankių aplinkybių, vis dėlto dėstoma. Be istorinės apžvalgos, bus stengiamasi įsigilinti ir į lietuvių kalbos dėstymo metodikos kaitą. Žvelgiant iš šimto metų perspektyvos, vienareikšmiškai galima tvirtinti, kad per tą laikotarpį labai keitėsi kalbos mokymosi tikslai. Studentai iš pradžių norėjo susipažinti su galbūt jau nykstančia, bet archajiška ir vis dar lingvistiniu aspektu be galo įdomia viena iš dviejų dar likusių gyvųjų baltų kalbų. Vėlesniaisiais laikais lietuvių kalba tapo įdomi kaip kaimyninės, bet kartu ir labai mažai pažįstamos šalies kalba. Šioms permainoms įtakos turėjo tiek pačių studentų poreikiai, tiek kintanti politinė padėtis ne tik Europoje, bet ir Lenkijos bei Lietuvos santykių srityse. Nelieka nė mažiausių abejonių, kad kiekvienas dėstytojas turėjo ir savo kalbos dėstymo metodus. Pasitelkus lyginamųjų tyrimų metodus, straipsnyje bandoma nagrinėti ir nušviesti lietuvių kalbos dėstymo metodiką Jogailaičių universitete tiek XX a. pradžioje, tiek paskutiniaisiais dešimtmečiais. Taigi tyrimo laikotarpis dalijamas į dvi nelygias dalis: pirmoji – nuo pradžios iki XX a. paskutiniojo dešimtmečio, antroji – nuo XX a. paskutiniojo dešimtmečio iki mūsų dienų. Toks dalijimas grindžiamas tuo, jog pirmasis aptariamasis laikotarpis pasižymėjo nevienalytiškumu tiek dėstytojų, tiek dėstymo, tiek laukiamų rezultatų aspektais. O antrasis laikotarpis gerokai stabilesnis: dirba tas pats dėstytojas, keičiasi tik mokymosi tikslai ir mokymo metodai. Straipsnyje pažymimas ir dar vienas aspektas, kurio negalima palikti nuošalėje – tai kalbos mokymas atsižvelgiant į mokomosios kalbos (mūsų atveju – lietuvių) kultūros dalykus. Kadangi kalbos mokymasis neapsiriboja vien gramatikos

ir kalbos dalykais, o mokydamiesi kalbų susipažįstame su to krašto kultūra ir tradicijomis, straipsnyje nagrinėjamos pačios opiausios temos, reikalaujančios atsižvelgti į Lietuvos ir Lenkijos kultūrų ypatumus.

Pagrindinės sąvokos: lietuvių kalba Jogailaičių universitete, lietuvių kalbos dėstymo metodika, lietuvių kalba užsieniečiams.

Įvadas

Straipsnyje trumpai apžvelgiama lietuvių kalbos dėstymo Jogailaičių universitete istorija ir aptartiama dabartinė lietuvių kalbos mokymo metodika bei problemos. Istorinei apžvalgai pasitelkta Jogailaičių universiteto archyvų medžiaga, susijusi su lietuvių kalbos lektoratu ir lietuvių kalbos kursą dėsčiusiais dėstytojais. Paskutiniesiems dešimtmečiams nušviesti naudotos žinios, įgytos kalbantis su asmenimis, susijusiais su lietuvių kalbos dėstymu universitete, taip pat remiamasi asmenine patirtimi.

Jogailaičių universitete lietuvių kalbos dėstymo tradicijos siekia praėjusio šimtmečio pradžią. Kai Lietuvoje vis dar buvo draudžiama spauda lietuviškomis raidėmis, kai pati lietuvių kalba buvo visokeriopai veikiama kitų kalbų, Krokuvoje, Jogailaičių universitete, buvo dedamos pastangos pradėti mokyti lietuvių kalbos. Nors pirmieji bandymai 1901 m. baigėsi nesėkmingai, vėliau, susiklosčius palankesnėms aplinkybėms, universiteto studentams buvo sudarytos sąlygos mokytis lietuvių kalbos. Tai įvyko 1911 m. rudenį. Pirmuoju lietuvių kalbos dėstytoju tapo jau keletą metų Krokuvoje gyvenęs ir neblogai su universiteto bendruomene susipažinęs, Suvalkų krašto kilęs lietuvis Juozapas Albinas Herbačiauskas. Nuo to laiko lietuvių kalba šiame universitete dėstoma iki mūsų dienų su ilgesnėmis ar trumpesnėmis pertraukomis. Atidžiau pažvelgus į visą lietuvių kalbos gyvavimo Jogailaičių universitete šimtmetį, kuris pasižymėjo daugybe įvairių istorinių posūkių ir politinių permainų, šiame viename seniausių Europos universitetų pastebimas nuolatinis sąmoningas lenkų mokslininkų siekis išsaugoti lietuvių kalbos kursą. Būtina pažymėti, kad šios ilgalaikės pastangos nenuėjo veltui ir per pastaruosius dvidešimt metų Jogailaičių universitete lietuvių kalba dėstoma be pertraukos.

Iš pradžių lietuvių kalba dėstyta kaip papildomas dalykas, daugiausia kalbotyrą studijuojantiems studentams. Ją dėstė arba beveik atsitiktiniai žmonės, arba kalbotyrininkai indoeuropeistai, pramokę lietuvių kalbos. Lietuvių kalbos žinios tebuvo priemonė kitoms kalboms lyginti tarpusavyje ar istorinės gramatikos problematikai gvildenti. Taigi tiek mokymo medžiaga, tiek metodai, tiek tikslai buvo kreipiami būtent ta linkme.

Po 1990 m., pakitus politinei padėčiai, Lietuvos ir Lenkijos santykiams, pagaliau praplėtus universitete dėstomų dalykų tinklą, negalėjo nepasikeisti ir lietuvių kalbos besimokančių studentų interesai bei mokymosi tikslai. Iki tol lietuvių kalbos buvo mokoma pasitelkus beveik vien lyginamosios gramatikos metodus, daugiausiai dėmesio kreipta į teoriją, remiantis tik senųjų raštų tekstais. Labai reikšminga buvo fonologija, kirčiavimas. Po permainų, atsižvelgiant į studentų poreikius, lietuvių kalbos imta mokyti labiau susitelkus į praktinį mokymą(si) ir taikant įvairius kalbų

dėstymo metodus. Šiame procese pritaikytos ir naujausios technologijos – garso ir vaizdo įrašai tarties ir klausymo pratyboms, kompiuterinės programos mokymo procesui paįvairinti. Neabejotina, jog, dėstant lietuvių kalbą tokiame universitete, būtina atsižvelgti į lenkų studentų santykį su lietuvių kultūra ir ypač daug dėmesio skirti lietuviškumo specifikai atskleisti kalbos mokymo metodais.

Istorinė apžvalga

Susidomėjimas lietuvių kalba Jogailaičių universitete turi gilias tradicijas. Dar 1901 m. garsus to meto kalbininkas, universiteto profesorius Janas Rozwadowskis kreipėsi į Filosofijos fakulteto dekaną ir prašė fakultete įsteigti Lietuvių filologijos katedrą bei užtikrinti šio dalyko paskaitas. Dabar labai sunku pasakyti, kas sutrukdė įvykdyti šį sumanymą, bet Lituanistikos katedra tuo metu nebuvo įsteigta. Galimas dalykas, kad vienas iš trukdžių buvo dėstytojų trūkumas. Dar viena, ko gero svarbesnė, kliūtis – lėšų stygius. Taigi sumanymas dėstyti lituanistinius dalykus bei lietuvių kalbą Jogailaičių universitete buvo atidėtas vėlesniam laikui.

1910 m. tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje iškilmingai švęstas Žalgirio mūšio pergalės 500 metų jubiliejus. Ta proga įvairūs įtakingi ir kilmingi asmenys, siekdami pabrėžti įvykio svarbą, ėmėsi veiksmų, kurie ne tik primintų mūsų tautų pergalę prieš bendrą priešą, bet ir paliktų ryškesnę žymę ateities kartoms. Vienas tokių veiksmų – kunigaikščių Liubomirskių Krokuvos mokslų akademijai padovanota nemaža pinigų suma, kuri turėjo būti skirta paskaitoms apie Lietuvą finansuoti. Taigi jau 1910 m. gruodį Mokslų akademijos Visuotinio narių susirinkimo nutarimu buvo priimtas sprendimas pradėti skaityti lietuvių kalbotyros, literatūros, istorijos ir teisės dalykų paskaitas, finansuojamas iš kunigaikščio Eugenijaus Liubomirskio fondo[1]:

Dnia 14 lipca 1910 roku Książęta Władysław i Stanisław Lubomirscy w imieniu Ojca swojego Księcia Eugeniusza Lubomirskiego, wnieśli gotówką do kasy Akademii Umiejętności w Krakowie z okazyi obchodu zwycięstwa pod Grunwaldem kwotę 40 000 koron jako dar ciepłą ręką. Do kwoty tej dodał od siebie poza tem Ks. Kazimierz Lubomirski koron 2 000.

§1.

Coroczne odsetki, po strąceniu 2 % na koszta administracyi, przeznaczone będą na renumeracyę wykładów na Uniwersytecie Jagiellońskim w zakresie językoznawstwa, literatury, historyi i prawa litewskiego.[2]

---

1 Jogailaičių universiteto archyvas, WF II 188.

2 *1910 metų liepos 14 dieną kunigaikščiai Wladyslawas ir Stanislawas Liubomirskiai savo Tėvo Kunigaikščio Eugenijaus Liubomirskio vardu Žalgirio mūšio pergalės minėjimo proga kaip nuoširdžią dovaną į Mokslų akademijos Krokuvoje kasą įdėjo grynais pinigais 40 000 kronų. Be to, prie tos sumos nuo savęs kun. Kazimierzas Liubomirskis pridėjo 2 000 kronų.*
§1.
Kiekvienų metų procentai, atskaičiavus 2 % administracijos išlaidoms, bus skiriami užmokesčiui už kalbotyros, literatūros istorijos ir teisės paskaitas Jogailaičių universitete.

Jau kitų – 1911-ųjų – mokslo metų pradžioje lietuvių kalbai dėstyti buvo pakviestas nuo 1903 m. Krokuvoje viešintis ir kai kuriuose sluoksniuose gerai žinomas lietuvis Juozapas Albinas Herbačiauskas. Atvykęs į Krokuvą, kartu su ten jau esančiais ar vėliau atvykusiais lietuviais jis ėmėsi lituanistinės veiklos – skaitė pranešimus apie Lietuvą, jos kultūrą, istoriją, skelbė straipsnius, susijusius su tuomečiais lietuvių ir lenkų politiniais santykiais. Be to, labai aktyviai dalyvavo Krokuvos kultūriniame gyvenime (Lemanaitė, 1998; Narušienė, 2007; Vaitkevičiūtė, 2007).[3] Tad nenuostabu, kad J. A. Herbačiauskui, kaip labiausiai pasižymėjusiam vietiniam lietuviui, ir buvo pasiūlyta lietuvių kalbos lektoriaus vieta Jogailaičių universiteto Filosofijos fakultete. Ne paslaptis, jog J. A. Herbačiauskas puikiai pažinojo ne tik tuometės Krokuvos literatūrinių-artistinių sluoksnių atstovus, bet ir universiteto dėstytojus bei profesorius, kurie vienaip ar kitaip reiškė savo susidomėjimą Lietuvos istorija ar kalba. Tuo metu J. A. Herbačiauskas jau buvo aktyvus Slavų klubo (*Klub Słowiański*) susirinkimų dalyvis, dažnai ir aistringai reiškęs savo nuomonę diskusijų metu, ne kartą kviestas skaityti pranešimų apie Lietuvos istoriją, literatūrą. Archyvuose yra išlikęs paties J. A. Herbačiausko prašymas, skirtas fakulteto profesorių kolegijai, suteikti jam lietuvių kalbos lektoriaus vietą[4]:

Świetne Grono Profesorów Wydziału Filozoficznego!

Podpisany uprasza Szanowne Kolegium Profesorów o łaskawe nadanie mu lektoratu języka litewskiego i przedkłada w tym celu pod 1) curriculum vitae, pod 2) metrykę, pod 3) 2 książki – jako dowód znajomości języka litewskiego w słowie i piśmie.

Józef Albin Herbaczewski[5]

Taigi, sėkmingai susiklosčius visoms išvardytoms aplinkybėms, 1911 m. rudenį Jogailaičių universiteto Filosofijos fakultete pradėta dėstyti lietuvių kalba.

Sunku pasakyti, koks tuo metu buvo lietuvių kalbos mokymo procesas. Belieka tik apgailestauti, kad neišliko jokių dokumentų nei liudininkų ar lektorių atsiminimų. Žinoma tik tai, kad J. A. Herbačiauskas lektoriumi dirbo iki 1922 m. Turint omenyje spontanišką, lakią vaizduotę ir ypatingomis kūrybinėmis bei literatūrinėmis galiomis pasižymintį literato būdą, galima numanyti, kad paskaitos turėjo būti jei ne ypač produktyvios, tai bent tikrai įdomios.[6] Jokiuose

---

3 Apie spalvingą ir nepaprastai įdomią J. A. Herbačiausko asmenybę, literatūrinę, politinę veiklą paskutiniaisiais metais rašė daug autorių. Čia pateikiame tik svarbiausias publikacijas.

4 Jogailaičių universiteto archyvas, WF II 191.

5 *Gerbiamoji Filosofijos fakulteto profesorių kolegija,*
Toliau pasirašiusysis kreipiasi į Gerbiamą Profesorių Kolegiją su prašymu maloniai suteikti jam lietuvių kalbos lektoriaus vietą ir tam tikslui pateikia 1) curriculum vitae, 20 gimimo liudijimą, 3) 2 knygas – kaip lietuvių kalbos mokėjimo raštu ir žodžiu įrodymą.
Juozapas Albinas Herbačiauskas

6 Tokią išvada galima daryti iš Kauno universitete J. A. Herbačiausko skaitytų paskaitų klausytojų atsiminimų: lektorius, tuo metu ypač domėjęsis spiritizmu, per lenkų literatūrai skirtas paskaitas daugiausia kalbėdavo būtent apie spiritizmą, kuris klausytojams, aišku, buvo ne mažiau įdomus (iš pokalbių su D. Daugirdaite).

archyviniuose dokumentuose nebuvo užfiksuota, kiek klausytojų kasmet dalyvavo šiuose kursuose. Tokių duomenų, deja, nepavyko surasti. Sprendžiant iš to, kad lietuvių kalbos buvo mokoma daugiau nei 10 metų, galima tvirtinti, kad šie kursai kėlė nemenką studentų susidomėjimą. Dabar neįmanoma nustatyti, ar tai buvo spalvingos J. A. Herbačiausko asmenybės, ar jo, kaip lietuvių kalbos mokytojo, nuopelnas. Nekelia abejonių tik viena – gerbiamo lektoriaus lietuvių kalba buvo toli gražu ne pati tobuliausia. Tuo galima lengvai įsitikinti skaitant tuo laiku parašytus ir publikuotus jo straipsnius ar literatūros kūrinius lietuvių kalba. Nesunku pastebėti, jog šiuose tekstuose akivaizdi labai didelė lenkų kalbos įtaka. Beje, ir pats J. A. Herbačiauskas buvo kilęs iš bajorų, – tai reiškia, kad namuose kalbėta daugiausia lenkiškai, net jei lietuvių kalba ir buvo mokėta. Be to, nuolatos būdamas lenkiškoje aplinkoje ir bendraudamas su lenkais lenkiškai, jis puikiausiai išmoko lenkų kalbą (tai liudija jo paties tekstai lenkų kalba).

Kaip minėta, J. A. Herbačiauskas – itin spalvinga asmenybė, kuriai daug svarbesnė buvo kūryba nei lietuvių kalbos paskaitos universitete. Tačiau pirmaisiais jo darbo metais vyresnybės atsiliepimai apie lektoriaus darbą buvo labai palankūs. Katedros vedėjo rašte fakulteto dekanui dėl sutarties su J. A. Herbačiausku, kaip lietuvių kalbos lektoriumi, pratęsimo kitiems mokslo metams pabrėžiama, jog lektorius savo darbą atlieka sąžiningai ir nepriekaištingai.[7] Vėliau J. A. Herbačiauskas vis labiau įsitraukė į literatūrinę ir politinę veiklas, tapo aktyvesnė ir ryškesnė asmenybė Krokuvos kultūriniame gyvenime. Tai, be abejo, lėmė ir jo santykį su tiesioginiu, bet, matyt, nelabai mėgstamu darbu. Juo labiau kad dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių (prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui) atlyginimas už atliktą darbą buvo mokamas vis sunkiau, dažnai labai vėluojant. J. A. Herbačiauskas, būdamas labiau bohemiškas negu praktiškas, nuolatos kentė pinigų stygių ir gyveno dideliame skurde. Neretai jam į pagalbą ateidavo draugai, universiteto profesoriai. Lektorius vis dažniau ėmė kreiptis į universiteto valdžią prašydamas arba padidinti atlyginimą (be abejo, ir laiku išmokėti), arba grasindamas atsisakyti lietuvių kalbos lektoriaus pareigų.

Paskutinis lašas, perpildęs kantrybės taurę, ko gero, buvo incidentas vienoje garsiausių tuo laiku Krokuvos kavinių „Jama Michalika". Čia nuolat rinkdavosi visi tuometės bohemos atstovai, o J. A. Herbačiauskas buvo vienas aktyviausių svečių. Liudininkai pasakoja, kad jį neretai būdavo sunku nuvaryti nuo scenos, kurioje vykdavo įvairūs vaidinimai, skečai, kabaretai. Šioje kavinėje iki mūsų dienų išliko gerbiamo literato lėlė, kuri buvo naudojama spektakliuose (Boy-Żeleński, 1968). Todėl tas incidentas nebuvo pirmasis, bet greičiausiai paskutinis ar vienas paskutiniųjų. 1921 m. lapkritį katedros vedėjui pranešta, kad lietuvių kalbos lektorius Juozapas Albinas Herbačiauskas kavinėje „Jama Michalika" susitiko su svečiais iš Gdansko, ir, manydamas juos esant vokiečius, pradėjo koneveikti Lenkiją bei lenkus už neva neigiamą jų požiūrį į Lietuvą.

[7] Jogailaičių universiteto archyvas, WF II 188.

Buvo teigiama, jog toks elgesys niekaip nepritinkąs asmeniui, dirbančiam universitete.[8]

Nedelsiant sušaukta fakulteto komisija šio poelgio nepalaikė itin baisiu.[9] Pats J. A. Herbačiauskas apie tai nieko nerašė ir nesakė. Aišku tik viena: kitais mokslo metais jis nebuvo pakviestas, o gal ir pats nepanoro dėstyti lietuvių kalbos. Deja, iki šiol nepavyko rasti jokių dokumentų, patvirtinančių, kad būtent šis įvykis paskatino J. A. Herbačiauską ar universiteto valdžią priimti atitinkamą sprendimą. Galimas daiktas, kad pats lektorius jau nebenorėjo ilgiau dirbti ir pasilikti Krokuvoje dėl silpnėjančios sveikatos. Tais pačiais metais jis išvyko į Kauną. Lietuvių kalbos toliau nebebuvo mokoma, nes tuo metu nebuvo kam pakeisti gana nelauktai išvykusio lektoriaus.

Kalbant apie prieškario laikotarpio lituanistinę veiklą Jogailaičių universitete pažymėtina, kad, be lietuvių kalbos paskaitų, nuo tų pačių 1911 m. rudens Jogailaičių universiteto Filosofijos fakulteto studentams buvo siūloma klausytis Lietuvos istorijos, kalbotyros, teisės, Bažnyčios istorijos paskaitų, taip pat finansuojamų iš minėto kunigaikščio Eugenijaus Liubomirskio fondo. Jų skaityti buvo kviečiami žymiausi to laikotarpio profesoriai ne tik iš Krokuvos, bet ir iš Varšuvos, Torunės. Paminėtinos garsiausios pavardės: Janas Rozwadowskis – kalbotyra, Janas Fijałekas – Lietuvos bažnyčios istorija, Janas Kotas – reformacijos istorija Lietuvoje. Reikšminga, be abejo, ir tai, kad bendro pobūdžio paskaitos apie Lietuvą be pertrūkio vyko iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios, t. y. iki 1939 m., nors lietuvių kalbos lektoratas, J. A. Herbačiauskui po ilgų bandymų galiausiai atsisakius jį vesti, 1922 m. buvo nutrauktas.

J. A. Herbačiauskui išvykus, lietuvių kalba universitete nebuvo dėstoma iki 1927 m. Per šį laikotarpį Krokuvoje neatsirado tinkamo žmogaus, galinčio užimti šią vietą. Turint omenyje ypač sudėtingą to laikotarpio politinę padėtį bei Lietuvos ir Lenkijos santykius, nesunku paaiškinti – kodėl. Galima tik numanyti, jog universiteto profesoriai dėjo visas pastangas, kad lietuvių kalbos lektoratas universitete būtų atnaujintas. Lietuvių kaip užsienio kalba Filosofijos fakultete vėl pradėta dėstyti tik po penkerių metų. 1927 m. birželio 18 d. Filosofijos fakulteto tarybos posėdyje buvo priimtas nutarimas pateikti Helenos Szwejkowskos kandidatūrą lietuvių kalbos lektoriaus vietai užimti.[10] Dokumente pažymima: nors H. Szwejkowska – tik trečiojo kurso Filosofijos fakulteto studentė, tačiau esanti labai rimto būdo ir jau išlaikiusi pirmuosius egzaminus magistro laipsniui gauti.[11] Išskyrus tai, kad kandidatė yra kilusi iš Panevėžio, nuo vaikystės moka lietuvių kalbą ir yra baigusi Panevėžio gimnaziją (pateikė gimnazijos baigimo atestatą), daugiau nepavyko nieko sužinoti. Taip pat sunku nustatyti, kiek laiko H. Szwejkowska dėstė lietuvių kalbą. Archyvuose saugomas 1928 m. sausio 13 d.

8 Jogailaičių universiteto archyvas, WF II 191.

9 Ibidem.

10 Ibidem.

11 Ibidem.

dokumentas, kuriame rašoma, kad Filosofijos fakulteto taryba leido Aukštesniųjų prekybos kursų studentams lankyti lietuvių kalbos lektoratą.[12] Dar pavyko rasti ataskaitą, kad dėstytojai sumokėtas atlyginimas už 1929–1930 mokslo metus.[13] Vadinasi, H. Szwejkowska dirbo bent dvejus mokslo metus. Kadangi daugiau nepavyko rasti dokumentų, liudijančių apie lietuvių kalbos dėstymą vėlesniais metais, galima spręsti, jog studentė H. Szwejkowska, baigusi studijas, liovėsi mokyti ir lietuvių kalbos. Tolesnis jos likimas kol kas nežinomas. Spėtina, kad H. Szwejkowska išvyko iš Krokuvos, kaip ir daugelis tuo laiku ten studijavusių lietuvių. Taip norom nenorom lietuvių kalbos dėstymas universitete vėl nutrūko. Ir tik 1945 m. lietuvių kalbą, tuomet dar Filosofijos fakulteto studentams, ėmė dėstyti Marijanna Zajączkowska.

Pirmieji pokario metai – 1946-ieji – sunkus laikotarpis įvairiais atžvilgiais. Ne tik universitete, bet ir kitose srityse vyko politinės-ideologinės permainos. Aukštosiose mokyklose trūko dėstytojų, mokymo programos buvo neaiškios. Vienos katedros buvo naikinamos, jų vietoje radosi kitos. Beveik tuo pačiu metu Filosofijos fakultete įsteigtos dvi katedros – Bendrosios kalbotyros katedra ir skyrius, kuriam vadovavo kalbininkas profesorius Jerzy Kuryłowiczius, ir Indoeuropeistikos katedra bei seminaras, kurį vedė taip pat kalbininkas profesorius Janas Safarewiczius. Būtent pastarasis parašė raštą fakulteto dekanui, kuriame labai aiškiai išdėstė lietuvių kalbos, kaip vienos seniausių ir archajiškiausių kalbų, reikšmę įvairių sričių mokslininkams bei studentams. Visų pirma jis paminėjo indoeuropeistikos specialistus, po to – slavistus bei istorikus, tyrinėjančius Lenkijos ir Gudijos istoriją. Tuo profesorius grindė ir lietuvių kalbos dėstymo būtinybę. Tame pačiame dokumente prof. J. Safarewiczius siūlė į lietuvių kalbos lektores priimti Marijanną Zajączkowską.[14] Deja, universiteto archyvuose nepavyko rasti dokumentų, iš kurių būtų galima ką nors sužinoti apie pačią lektorę. Neaišku, iš kur ji kilusi, kodėl būtent jai buvo pasiūlytos šios pareigos. Taip pat nežinoma, kiek metų ji dirbo, dėl kokių priežasčių išėjo. Galbūt atsakymus pavyks rasti ateityje, išsamiau patyrinėjus ne tik universiteto, bet ir kitus archyvus.

Vėlesni duomenys, susiję su lietuvių kalba Jogailaičių universitete, labai migloti. Regis, medžiagos turėtų būti daugiau – juk laikotarpis artimesnis ir, palyginti su prieškariu, dokumentai turėjo būti kaupiami daug atidžiau. Vis dėlto nepavyko sužinoti, kiek studentų lankė šiuos užsiėmimus ir kokie buvo jų rezultatai. Juoba sunku ką nors pasakyti apie dėstymo metodus. Kadangi lietuvių kalbos paskaitos buvo skirtos visų pirma indoeuropeistikos, bendrosios kalbotyros ir slavistikos specialybių studentams (taigi dažniausiai kalbininkams), vadinasi, ir kalbos buvo mokomasi grynai teoriniais tiksliais, atmetus bet kokias praktines panaudojimo galimybes ar poreikius. Juo labiau kad pokario laikotarpiu, kai ir Lenkija, ir Lietuva patyrė sovietų įtaką, nebuvo galima nė pasvajoti apie keliavimą Lietuvon, net ir

[12] WF 191.
[13] WF II 190.
[14] WHm 91.

mokytis kalbos. Be to, visų žinomų dėstytojų gimtoji kalba vis dėlto buvo lenkų. Lietuvių kalbos jie buvo vienaip ar kitaip išmokę. Visa tai sudaro prielaidas manyti, kad tiek kalbos dėstymo lygis, tiek metodai veikiausiai apsiribojo tik teorinėmis žiniomis. Viena vertus, studentams tai buvo priimtina, antra vertus, suprantama turint galvoje studentų poreikius ir paties J. Safarewicziaus žodžius, kad „ta kalba, žinoma, neturi jokios praktinės vertės"[15].

Iš įvairių žmonių pasakojimų nuotrupų, atsiminimų galima susidaryti bendrą vaizdą, kad, neturint nuolatinio lietuvių kalbos dėstytojo, lietuvių kalbos seminarus kaip savanoriškai pasirenkamą papildomą dalyką vesdavo profesoriai ar dėstytojai, patys šiek tiek pramokę lietuvių kalbos. Manoma, kad taip darė ir prof. J. Safarewiczius bei kiti dėstytojai. Pagrindiniai jų dalykai buvo kitos paskaitos, tad lietuvių kalbos seminarai nebuvo įtraukiami į dėstomųjų dalykų sąrašus. Todėl dokumentuose ir archyvuose nėra išsaugotos medžiagos, atspindinčios tikrąją padėtį. Verta pažymėti, kad panašiai nutiko ir minėtoms paskaitoms apie Lietuvos istoriją, literatūrą ir teisę: jos taip pat nebuvo įtraukiamos į privalomųjų dalykų sąrašus, todėl atsekti jų istoriją dabar galime tik analizuodami atskirus bendrųjų dalykų archyvinius aplankus.

Iš asmeninių pokalbių su bene paskutiniuoju asmeniu, mokiusiu lietuvių kalbos Jogailaičių universiteto Bendrosios ir indoeuropiečių kalbotyros katedroje, – profesoriumi Wojciechu Smoczyńskiu, kuris lietuvių kalbos mokėsi studijuodamas Varšuvos universitete pas profesorę Tamarą Buchienę (Smoczyński, 1998), teko patirti, kad lietuvių kalbos seminaro tikslas visų pirma – pažinti lietuvių kalbą, susipažinti su gramatinėmis kalbos kategorijomis, sintakse, leksika, akcentologijos ir fonologijos subtilybėmis bei pritaikyti šias žinias lyginamojoje indoeuropiečių kalbotyroje. Tad galima teigti, jog ir mokymo metodas buvo labai kryptingas – skaityti ir nagrinėti senieji lietuvių kalbos tekstai.

Dabartis

Pasikeitus politinei padėčiai Europoje, taip pat Lenkijos ir Lietuvos santykiams, didelėmis garsaus indoeuropeisto profesoriaus W. Smoczyńskio bei kitų universiteto profesorių pastangomis nuo 1991 m. Jogailaičių universitete vėl imtos skaityti lietuvių kalbos paskaitos. Anksčiau lietuvių kalba didžiausią susidomėjimą kėlė slavistikos studentams ar kalbininkams, bet ilgainiui paskaitas ėmė lankyti vis daugiau kitų, kartais net visai nieko bendra su filologija neturinčių specialybių studentų, norinčių išmokti lietuvių kalbos: istorikų, etnologų, net fizikų ar matematikų. Būtina pažymėti, kad studentų skaičius kiekvienais metais svyruodavo nuo 15 iki 30. Susidomėjimą skatino jau ne tik pati kalba, bet ir Lietuva bei jos istorija, kultūra.

Visos šios permainos buvo akstinas keisti tiek kalbos dėstymo metodiką, tiek praplėsti kalbos mokymą kultūriniais aspektais. Deja, iš pradžių neturėta jokių

[15] WHm 91.

mokymo priemonių – nei vadovėlių, nei žodynų. Vienintelė prieinama knyga – rusų kalba parengtas ir rusakalbiams skirtas J. Aleksandravičiaus vadovėlis „Litovskij jazyk" (Александравичус, 1984). Siekiant kaip nors patobulinti kalbos mokymo procesą, buvo ieškoma įvairių tekstų – straipsnių ištraukų, literatūros kūrinių fragmentų. Palyginti nemažai mokymui skirtos medžiagos semtasi iš lietuvių folkloro. Studentai labai pamėgo dainuoti lietuviškas dainas, mokytis patarlių, priežodžių, posakių. Neretai tekdavo ir savarankiškai rašyti tekstus ar mokymo lygį atitinkančius pokalbius.

Ilgainiui Lietuvoje pradėjo atsirasti vis daugiau medžiagos, tinkančios mokyti lietuvių kalbos. Buvo parengtas ir išspausdintas lietuvių–lenkų kalbų žodynas (Kalėda, 1994), atnaujintas lenkų–lietuvių kalbų žodyno leidimas (Vaitkevičiūtė, 1998). Vilniaus universiteto Lituanistinių studijų katedra parengė ir išleido specialiai užsieniečiams skirtų vadovėlių (Ramonienė, 1998; Kaškeliavičienė, 2001). Visos šios priemonės pasirodė esančios be galo vertingos ir naudingos naujajame lietuvių kalbos mokymo procese, kai studentui reikia pateikti ne vien sausą teoriją, bet ir praktinių dalykų, kuriuos jis galėtų pritaikyti, sakykime, susitikęs su lietuviais studentais.

Nekyla abejonių, kad mokant kalbos negalima apsieiti be mokomosios kalbos kultūrinio aspekto, aplinkos, kurioje ta kalba gyvuoja, kalbos vartotojų pasaulėžiūros ir ypatingų bruožų. Tai ypač svarbu dirbant su lenkų tautybės studentais. Kaip žinome, Lenkijos ir Lietuvos istoriniai ir kultūriniai ryšiai visada buvo labai glaudūs. Paprastai studentai puikiai žino bendros mūsų šalių istorijos faktus. Bet ne visada ar, nesuklysime sakydami, beveik niekada nesuvokia, kad tie patys faktai kitoje šalyje gali būti pateikiami visiškai kitaip. Todėl, be tiesioginių dalykų, tokių kaip leksika, gramatika ar pokalbiai, užsiėmimams pateikiamos medžiagos turinys turi būti rengiamas atsižvelgiant į Lietuvos istorijos ir kultūros aspektus. Tai gali būti originalūs tekstai, kuriuose tiesiogiai aptariama viena ar kita tema, arba specialiai tam tikslui parašyti rašiniai. Kaip motyvuojantis veiksnys suveikia ir netikėtos interpretacijos aspektas, kai studentas skaito tekstą apie kokį nors gana gerai jam žinomą įvykį ir staiga suvokia, kad tas įvykis vertinamas kitaip, nei jis prie to pripratęs.[16] Kai kurios temos, kurios mums, užaugusiems toje kultūroje, atrodo visiškai natūralios ir niekuo neypatingos (liaudies medicina, folkloro gyvybingumas, dainavimas, virtuvės ypatumai ir pan.), neretai gali net šokiruoti besimokantįjį, kuriam ta kultūra yra visiškai svetima. Todėl mokant lietuvių kalbos Jogailaičių universitete buvo ruošiama vis daugiau tekstų, atskleidžiančių būtent lietuvių kultūros ypatumus.

Nebuvo galima neatsižvelgti ir į specifinius lietuvių ir lenkų kalbų fonetikos aspektus, ypač kitokį kai kurių garsų tarimą, ypatingą lietuvių kalbos intonaciją ir kirčiavimą. Lenkams labai sunku suvokti skirtingą kai kurių lietuvių kalbos garsų tarimą, priklausomai nuo to, ar garsas yra kirčiuotame, ar nekirčiuotame skiemenyje, taip pat kylančios ir krintančios intonacijos skirtumus. Be abejo, nebuvo

[16] Pavyzdžiui, Vytauto ar Jogailos vaidmens svarba Žalgirio mūšyje.

aplenkti ir šių dviejų kalbų gramatikų skirtumai. Visa tai pareikalavo daug jėgų ir kūrybinio darbo. Todėl prieš dvejus metus buvo parengtas ir išleistas lietuvių kalbos vadovėlis lenkakalbiams „GIJA" (Lemanaitė-Deprati, 2010). Tai – bene pirmasis ir vienintelis šiuo metu Lenkijoje pasirodęs lietuvių kalbos vadovėlis, skirtas būtent lenkams. Jame ir gramatiniai dalykai, ir kita medžiaga dėstoma atsižvelgiant į anksčiau išvardytus ypatumus. Prie vadovėlio pridėtos dvi CD plokštelės, kuriose pateikti visų vadovėlyje esančių pokalbių ir tekstų įrašai, tad studentas gali savarankiškai klausytis mokomo teksto, pasikartoti jau išmoktą medžiagą, pratintis prie tarties subtilumų.

Būtina atkreipti dėmesį, kad dabartiniais laikais, net turint puikiausius vadovėlius, neįmanoma įsivaizduoti mokymo proceso nesinaudojant naujausiais kompiuterinės technologijos pasiekimais. Juoba kad ir studentai vis dažniau į paskaitas ateina nešini ne knygomis ar užrašais, o nešiojamaisiais kompiuteriais. Taigi, viena vertus, nelieka nieko kito, tik prisitaikyti prie naujausių technologijų, antra vertus, akivaizdu, kad mokymo(si) procesas tampa daug įdomesnis, žaismingesnis ir drauge lengviau įsisavinamas. Todėl dabar mokant lietuvių kalbos naudojamos visos prieinamos technologijos: ir interneto tinklalapiai, ir programa „PowerPoint" ruošiamos pateiktys – tiek naujai medžiagai pateikti, tiek namuose atliekamoms užduotims parengti, tiek išmoktai medžiagai pasikartoti. Negalima pamiršti ir kasdienių veiksmų – dalyvavimo įvairiuose diskusijų forumuose, neretai tas diskusijas inicijuojant patiems. Studentai mielai bendrauja su dėstytoju, kartais ir tarpusavyje, elektroniniu paštu – aišku, rašydami laiškus lietuviškai. Dabar beveik nebūtina jiems priminti naudotis interneto teikiamomis galimybėmis. Beveik kiekvienas, atėjęs mokytis lietuvių kalbos, neretai yra bandęs susirasti internete kokių nors lietuviškų tekstų. Kartais tai ir tampa priežastimi mokytis kalbos.[17]

Vietoje išvadų

Šimtmetis – labai ilgas laikotarpis, ypač kalbant apie tokį trapų dalyką kaip kalbų gyvavimas įvairiose aukštosiose makyklose. Šiandien nieko nestebina faktas, jog universitetuose dėstomos egzotiškos ar nykstančios kalbos. Vis dėlto būtina prisiminti, kad taip buvo ne visada. Todėl drąsiai galima tvirtinti, jog lietuvių kalbos gyvavimo šimtmetis Krokuvoje esančiame Jogailaičių universitete iš tiesų vertas paminėti. Taip pat būtina pabrėžti, kad lietuvių kalba Jogailaičių universitete šiuo metu dėstoma pasitelkus naujausius lietuvių kaip užsienio kalbos mokymo metodus. Tai suteikia galimybę studentams ne tik išmokti vieną seniausių Europos kalbų, bet ir susipažinti su ja kalbančių žmonių kultūra.

[17] Reikėtų priminti, kad dabar lietuvių kalba Jogailaičių universitete dėstoma kaip užsienio kalba, šalia kitų kalbų. Studentai gali laisvai pasirinkti, kokios kalbos norėtų mokytis. Dažnas paklaustas, kodėl atėjo mokytis būtent lietuvių kalbos, atsako anglų, vokiečių ar prancūzų kalbų mokęsis mokykloje ar universitete, o dabar norintis pasimokyti tokios kalbos, kurią mažai kas moka. Taigi tam tikra prasme lietuvių kalba jiems yra egzotiška.

Pabaigoje norėtųsi pacituoti profesoriaus Jano Safarewicziaus laišką, rašytą 1945 m. gruodžio 20 d. Jogailaičių universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui[18]:

Znajomość języka litewskiego niezbędna jest osobom pracującym naukowo w wielu dziedzinach: przede wszystkim studiującym językoznawstwo indoeuropejskie, jest to bowiem najbardziej archaiczny z dziś żyjących języków rodziny indoeuropejskiej; dalej slawistom, dla których jest najwłaściwszym reprezentantem grupy języków bałtyckich, ściśle spokrewnionych z językami słowiańskimi; wreszcie historykom, którzy badają dzieje Polski i Rusi, gdyż w języku litewskim istnieje już poważna literatura do historii Litwy. Nie jest to oczywiście język o wartości praktycznej światowej, ale dla studiów naukowych jest w pewnych tu wymienionych dziedzinach nieodzowny.

Jan Safarewicz[19]

Nors tekstas rašytas prieš daugiau nei pusę šimtmečio, jokiu būdu negalima teigti, kad jis praradęs savo aktualumą. Galbūt kiek pakito kalbos mokymosi nuostatos, gal anksčiau tai buvo daroma beveik vien moksliniais tikslais, o dabar daugiau studentų lietuvių kalbos mokosi praktiniais sumetimais. Negalime vienareikšmiškai vertinti, kuri nuostata teisingesnė. Bet kuriuo atveju laimi lietuvių kalba. Svarbiausia, kad šiais anglų kalbos invazijos laikais pasaulyje vis dar atsiranda žmonių, norinčių pažinti tokios nedidelės tautos – lietuvių – kalbą, o per ją – susipažinti su Lietuvos kultūra ir žmonėmis.

Literatūra

Boy-Żeleński, T. (1968). *O Krakowie*. Kraków: Wydawnictwo literackie.

Kalėda, A., Kalėdienė, E. (1994). *Lietuvių–lenkų kalbų žodynas*. Vilnius.

Kaškeliavičienė, A., Stumbrienė, V. (2001). *Nė dienos be lietuvių kalbos*. Vilnius.

Lemanaitė, G. (1998). „Józef Albin Herbaczewski w Krakowie", Iš *Litwa. Dzieje, naród, kultura*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 11–16.

Lemanaitė-Deprati, G. (2010). *GIJA. Podręcznik do nauki języka litewskiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Narušienė, V. (2007). *Józef Albin Herbaczewski. Pisarz polsko–litewski*. Kraków: Universitas.

[18] Jogailaičių universiteto archyvas, WHm 91.

[19] „Lietuvių kalba yra būtina asmenims, kurie dirba įvairiose mokslo srityse: visų pirma tiems, kurie studijuoja indoeuropiečių kalbotyrą, kadangi lietuvių kalba šiuo metu yra viena iš nedaugelio indoeuropiečių kalbų grupės, išsaugojusi archajiškąsias kalbos savybes; taip pat ji reikalinga slavistikos studentams, kuriems lietuvių kalba yra pati reprezentatyviausia baltų grupės kalba, glaudžiai susijusi su slavų kalbomis; galiausiai ji reikalinga istorikams, kurie tyrinėja Lenkijos ir Rusios istoriją, kadangi didelė dalis būtinos literatūros, susijusios su Lietuvos istorija, yra parašyta būtent lietuvių kalba. Yra žinoma, kad lietuvių kalba neturi jokios praktinės vertės šiuolaikiniame pasaulyje, tačiau kai kuriose anksčiau išvardytose mokslo srityse be jos apsieiti tiesiog neįmanoma."

Ramonienė, M., Vilkienė, L. 1998. *Po truputį. Lietuvių kalbos vadovėlis pradedantiems*. Vilnius.

Smoczyński, W. (1998). *Opuscula lituanica / Tamara Buch*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu warszawskiego.

Vaitkevičiūtė, E. (1994). *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius.

Vaitkevičiūtė, E. (2007). *Žinomas nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas*. Kaunas: Naujasis lankas.

Greta LEMANAITĖ-DEPRATI
Jagelonian University

TEACHING LITHUANIAN AT JAGIELLONIAN UNIVERSITY: HISTORY AND PRESENT

Summary. The aim of this study is to analyse the tradition of Lithuanian language teaching at Jagiellonian University and to discuss the current situation focusing, among other things, on the problems of methodology. Despite the fact that the Lithuanian language has been taught at Jagiellonian University for over a century, its teaching tradition and the current situation has never been thoroughly analysed. Moreover, Jagiellonian University must be the only institution of Higher education in Poland to teach Lithuanian almost uninterruptedly for a hundred years. Therefore, the present article also aims at commemorating this important anniversary by paying due tribute to people, the teachers and professors of the university, whose efforts helped to maintain Lithuanian at Jagiellonian University over this long period of time. From a historical perspective, this period of time was marked by rather complicated political relations between the states of Lithuania and Poland, especially at the beginning of the 20th century. For that reason, it was particularly difficult to preserve the course of the Lithuanian language at Jagiellonian University. In addition to historical perspective, the study aims at investigating the change in methodological and motivational aspects of teaching Lithuanian. Over this hundred-year period students' motivation for studying Lithuanian has significantly changed. At the beginning it was a wish to learn more about an archaic language itself, which was almost on the verge of extinction but rich in its linguistic features and representing one of the two remaining Baltic languages, that motivated students to study it. In the later times, the Lithuanian language gained attractiveness as a language of a neighbouring, but still very unfamiliar country. The latter change was influenced by an altering situation in Europe as well as positive political changes in the relations between Poland and Lithuania. As far as methodology is concerned, the changes in methods were very much dependent on the changes in the teaching staff. In that regard, the hundred years can be divided into two periods: the first period lasting from the beginning to the last decade of the 20th century and the second period extending to the present days. The first period is marked by a constant change of teachers and the ensuing heterogeneity of teaching methods and learning outcomes. The second period is marked by more stability in the teaching process with the same teacher working for a longer time. Finally, a significant aspect of language learning that has been recently accentuated in the courses of Lithuanian at Jagiellonian University is the close interrelation between language and culture. Thus, the present study also examines the acquisition of linguistic competence in view of Lithuanian and Polish cultural differences.

Keywords: Jagiellonian University, the Lithuanian language, Lithuanian language teaching methodology, the Lithuanian language for foreigners.